Att jaga enhörningar
Kvinnor som skrev om arkeologi under 1800-talet

Av Påvel Nicklasson

Nicklasson, P., 2024. Att jaga enhörningar: Kvinnor som skrev om arkeologi under 1800-talet. (Hunting unicorns: Women writing about archaeology in the 19th century.) *Fornvännen* 119. Stockholm.

In handbooks on the history of archaeology the common view is that there were very few female archaeologists during the 19th century. Instead the history of archaeology is a history of great men with great ideas. The most prestigious way to contribute to science and archaeology is to write books presenting these ideas. No woman is said to have written any significant text on archaeology well into the 20th century, when women were allowed to study at universities and pursue a professional career as archaeologists. This view is utterly wrong. There were in fact a great number of female authors who wrote advanced texts about archaeology presenting ground-breaking ideas in the 19th century. They masked their texts as travelogues or fiction or wrote about archaeology in genres that we deny significance for the study of the history of archaeology. There may be as many female who wrote about archaeology during the 19th century as men. This calls for a new understanding on how the history of archaeology has been studied as conventions with scant connections to reality.

Keywords: History of Archaeology, 19th century, female archaeologists, conventions

Påvel Nicklasson, Silvergården 7B, SE-261 43 Landskrona
pavelnicklasson@bahnhof.se

En knippe konventioner

Arkeologi och våra föreställningar om forntiden bygger på texter och det skrivna ordet väger tungt i vetenskap och vetenskapshistoria. I tidigare artiklar om kvinnor som ägnade sig åt arkeologi under 1800-talet har jag anfört ett litet antal texter skrivna av kvinnor (Nicklasson 2014a; 2014b; 2021; 2023). Texterna måste sägas vara perifera och hade som bäst marginell betydelse för ämnets utveckling. Om nästan allt, särskilt allt viktigt, som skrevs om arkeologi under 1800-talet, författades av män, är forskning om kvinnliga pionjärer ett slags arkeologihistorisk kuriosum. Det må ha funnits kvinnor med ett brinnande intresse för forntiden, men de saknade betydelse, eftersom de inte skrev något. För att det ska bli riktig vetenskap måste man visa att det fanns kvinnor som skrev om arkeologi, att deras texter lästes och att texterna innehöll viktiga tankar. Detta kan förefalla omöjligt eftersom forskningsläget kort och koncist kan sammanfattas med att inga kvinnor skrev viktiga texter om arkeologi under 1800-talet.

Det är i alla fall den bild man möter i handböcker som *Den nordiska arkeologin* av Evert Baudou (2004), den senaste översikten över nordisk arkeologihistoria. Arkeologins historia under 1800-talet handlar om stora män med stora idéer som skrev stora böcker. Inga kvinnliga författare figurerar förrän en bit in på 1900-talet. Baudous text påminner, i sin struktur och betoning av

milstolpar och aktörer, om arkeologihistoriska texter från sent 1800-tal. Man anar att arkeologihistoria sedan länge funnit sin form och förhållandet att inga kvinnor skrev om arkeologi är oproblematiskt. Att det inte analyseras visar att det är ett okontroversiellt faktum, en konvention.

Fördelen med denna konvention är att man inte behöver lägga forskningsresurser på att leta efter kvinnor som skrev om arkeologi på 1800-talet eftersom det är som att ”jaga enhörningar”, att leta efter det som aldrig funnits. Nackdelen är att konventionen döljer hur saker och ting egentligen förhöll sig. När konventionen upprepas slentrianmässigt blir det ett outsagt faktum att kvinnor inte skrev om arkeologi.

Det är faktiskt svårt att hitta analyser av varför inga kvinnor skrev om arkeologi. Det skäl som då och då framförs, exempelvis av Elisabeth Arwill-Nordbladh, är att kvinnor inte ägde tillträde till högre utbildning: ”Det som blev helt avgörande för kvinnors möjlighet att få tillträde till arkeologin var tillgången till universitetsutbildning” (Arwill-Nordbladh 2005, s. 20). Utan utbildning kunde kvinnor inte ägna sig åt arkeologi och, får man förmoda, inte skriva om arkeologi.

Eftersom det inte fanns några kvinnor som skrev om arkeologi under 1800-talet är forskningen om detta förhållande av förklarliga skäl i det närmaste obefintlig. Ett av få försök är artikeln *Fornvännen och de första kvinnliga arkeologerna* av Stig Welinder (2006). Utifrån förteckningar över arkeologisk litteratur av Oscar Montelius från 1870-talet och *Fornvännens* författararkiv analyserade Welinder när de första kvinnorna började skriva om svensk arkeologi. Slutsatsen blev att de första publicerade sig under 1860-talet. Pionjärer var tyskan Johanna Mestorf och journalisten Eva Brag. Mestorf brukar framhållas som en av de få kvinnor som ägnade sig åt arkeologi, ett undantag som bekräftar regeln. Jag har tidigare skrivit om Eva Brags text (Brag 1870; Nicklasson 2014a). Utöver dessa personer var det tomt. Först från tidigt 1900-tal förekommer ett litet antal artiklar författade av kvinnor i *Fornvännen*. Författarna var assistenter vid Historiska museet i Stockholm, de första yrkesverksamma kvinnliga arkeologerna. I sin artikel bekräftar Welinder i stort den gängse bilden.

Under de senaste decennierna har både svensk och internationell forskning visat att man måste leta efter kvinnor som sysslade med arkeologi under 1800-talet utanför de gängse ramarna. De fick inte studera på universitet. De antecknades inte som närvarande vid vetenskapliga möten och så vidare. Trots det ägnade sig många kvinnor åt arkeologi. Kanske måste man också söka efter texter om arkeologi skrivna av kvinnor utanför de gängse ramarna? Vid en närmare analys är konventionen problematisk. På ett allmänt plan är det faktiskt uppseendeväckande att kvinnor inte skrev om forntiden. Detta mot bakgrund av att de utgjorde en viktig, till och med dominerande, del av kulturlivet och hade stort inflytande på konst, litteratur och musik, fält som kunde överlappa med fornforskning. Fornforskning och arkeologi blir ett slags undantag, vilket är tänkbart, men knappast troligt.

Konventionen att kvinnor inte skrev om arkeologi på grund av att de var utestängda från universitetsstudier är lika problematisk av den enkla anledningen att arkeologi inte var något universitetsämne. De män som ägnade sig åt arkeologi studerade forntiden utanför kursplanen. Det fanns inget likhetstecken mellan akademiker och titlarna antikvarie eller arkeolog. Akademiska studier var inget krav för att fornforska. Kvinnor var dessutom långt ifrån outbildade. Medel- och överklassfröknar hade privatlärare och guvernanter som undervisade dem i hemmet. De förväntades vara allmänbildade och kunna konversera om diverse ämnen. Professor Sven Nilssons dotter, Ida, som figurerar i flera av mina artiklar, studerade i Paris, behärskade tyska, franska, engelska och latin, och förde sig hemtamt bland Europas vetenskapselit. Hur många män var lika bildade? Damer från över- och medelklass bjöd utöver detta in lärda personer till sina salonger för att diskutera intressanta ämnen och informera sig. Kvinnor hade andra sätt att inhämta kunskap än att studera vid universitet, där arkeologi ändå inte stod på schemat. Det var dessutom långt fram i tiden helt möjligt att bli gediget påläst genom självstudier. Vetenskaplig litteratur var inte alls lika esoterisk som

idag. Alla allmänbildade personer kunde tillgodogöra sig en text om arkeologi. Den antikvariska litteraturen var fram till 1800-talets sista decennier begränsad, och en flitig student kunde snabbt plöja relevanta avhandlingar. Arkeologisk forskning var ingen heltidssyssla och krävde inte tillgång till ett stort (universitets)bibliotek.

Om man erkänner att konventionen har brister, är man tvungen att vidgå att kvinnor, åtminstone teoretiskt, hade möjlighet och incitament att skriva om arkeologi. Trots det kvarstår frågan: Varför skrev inga kvinnor om arkeologi under 1800-talet? Förklaringen är att vi inte har analyserat våra ingångsvärden utan följt vedertagna konventioner om vad som är vetenskap, arkeologi och skrivande. Dessvärre, eller dessbättre, finns det de som bryter konventioner och river intellektuella luftslott, av nödtvång, illvilja eller födsel. Jag kommer i det följande visa: 1) att det fanns många kvinnor som skrev om arkeologi under 1800-talet, 2) att deras texter höll hög vetenskaplig nivå och att de formulerade banbrytande tankar på centrala fält, 3) att deras texter spreds och lästes, samt 4) att det, något spekulativt, var ungefär lika många kvinnor som män som skrev om arkeologi.

Att tänka utanför ramen och bryta konventioner som slentrianmässigt befästs är svårt. Det här är ett första försök att uppmärksamma de många kvinnor som skrev om arkeologi under 1800-talet. Ett stort problem är att deras texter återfinns i svåråtkomlig litteratur eller i arkiv och volymer som inte anses ha något med arkeologi att göra. Många texter har jag stött på av en slump. Min källgenomgång är därför ytterst ofullständig. För att underlätta hämtar jag exempel från hela Europa. De flesta härrör dock från Skandinavien.

Vetenskapliga texter

Det fanns kvinnor som skrev vetenskapliga texter om arkeologi under 1800-talet. Men som vi ska se är begreppet ”vetenskaplig text” i sig problematiskt. Här uppmärksammar jag kvinnor som skrev samma typ av texter som manliga antikvarier och arkeologer producerade. Den vanligaste antikvariska genren under 1800-talets första decennier var dokumentation av fornminnen och märkvärdigheter, ofta redovisningar av antikvariska resor. I Sverige var de bästa antikvarierna knutna till Götiska förbundet (Nicklasson 2011; 2015). Deras enträgna arbete ökade kunskapen om forntiden och hade stor betydelse för forskning och fornvård.

Denna typ av fornforskning var inte begränsad till Sverige. Antikvarier reste och undersökte monument i hela Europa. Ett, av otaliga exempel, är uppsatsen *An Essay upon the State of Architecture and Antiquities, previous to the Landing of the Anglo-Normans in Ireland*, skriven av L. C. Beaufort och publicerad i *Transactions of the Royal Irish Academy* 1828 (Beaufort 1828). Det är en lång uppsats, omfattande mer än 140 sidor, med många noggranna teckningar av fornlämningar. Beaufort var uppenbart en skicklig antikvarie och tecknare. I detta sammanhang kan nämnas att initialerna L. C. står för Louisa Catherine. Louisa Catherine Beaufort (1781–1863) var dotter till en av den irländska vetenskapsakademiens grundare. Det kan ha bidragit till att hennes uppsats lästes upp och att hon som första kvinna publicerades i akademiens årsbok. Huvudskälet är emellertid givetvis att det inte fanns någon bättre manlig antikvarie.

En skotsk antikvarie som verkade i samma tradition var Christian Maclagan (1811–1901) som dokumenterade mängder med fornlämningar i böcker och artiklar. Hennes förnamn ledde till att de som inte kände henne ofta adresserade henne som man. Maclagans tolkningar var ibland mycket excentriska och hon vägrade ändra sig även då resten av världen låtit sig överbevisas, egenskaper hon delade med många manliga antikvarier. Hennes styrka var som metodutvecklare. Hon uppfann en metod för att gnugga av inskriptioner och ristningar från stenar till papper. Hennes mest anmärkningsvärda prestation var dock att gräva ut fornlämningar stratigrafiskt. Det finns indikationer att hon utvecklade metoden fem år innan Augustus Pitt-Rivers, som regelmässigt hyllas som den stratigrafiska metodens upphovsman, gjorde det (Elsdon 2004).

Trots Welinders utsagor fanns det naturligtvis svenskor som skrev om arkeologi. Förutom Eva Brag måste man framhålla den välkända skriftställaren Ellen Keys (1849–1926) skrift *Från människosläktets barndom* (Key 1888).

Fig. 1. Teckning av den berömda fornlämningen Newgrange på Irland av Louisa Beaufort. Efter Beaufort 1828. – Drawing of the famous ancient monument Newgrange in Ireland by Louisa Beaufort.

I denna sammanfattas den förhistoriska arkeologins rön om stenåldern. Key ansluter till Darwins lärjungar och hänvisar till den svenska upplagan av John Lubbocks *Pre-Historic Times*, som på svenska gavs titeln *Menniskans urtillstånd* (Lubbock 1869). Key fokuserar på

> självfva lifsuppehället. […] Människans tidigaste frågor: ”Hvad skola vi äta, hvad skola vi dricka, hvad skola vi kläda oss med?” blefvo den första länken i den mänskliga utvecklingens kedja.

Key analyserar den forntida matlagningen:

> Det dröjde antagligen länge, innan människorna kommo till det rönet, att födan kan göras mera välsmakande, och, som vi nu veta, i många afseenden mera närande och hälsosam, genom att kokas eller stekas. […] Sedan man lärt sig bruka elden för att tillreda födan, erhöll kvinnoarbetet en ny utveckling.

I texten ger hon konkreta exempel som att

> Surdegens bruk har antagligen uppfunnits genom någon tillfällighet – t. ex. ett i en kruka kvarglömt degstycke. Troligen var dock hvarken surdegen eller jästen känd af människosläktet i dess barndom.

Keys text kan uppfattas som banal, men i sin kontext var den banbrytande. Samtida arkeologer som Hans Hildebrand och Oscar Montelius hade ingen aning om hur hushållsarbete gick till. Matlagning skötte sig av sig självt för manliga överklassarkeologer och var inget man forskade om. Keys text är minst lika nydanande som Hildebrands och Montelius typologi. Hennes skrift var populär och gavs ut i fyra upplagor, den sista år 1920 (Key 1888; Vikström 2021, s. 72).

Det går att hitta fler exempel på kvinnor som skrev om arkeologi, ett är Zsófia Torma (1832–1899) från Ungern (Kaliff 2020). Ett annat skotskan Isabelle Duncan (1812–1878) som studerade fynd från äldre stenålder under det

stormiga 1860-talet. Hennes utgångspunkt var att Adam hade navel och därmed förfäder. Människor från äldre stenålder var följaktligen preadamitiska. Duncan tillbakavisade bestämt att föremål som handkilar var redskap. Detta eftersom de preadamitiska människorna levt i Edens lustgård och att Gud hade försett dem med allt. Därmed behövde de inga redskap. Med detta vill jag visa att det fanns pålästa kvinnor som deltog i den arkeologiska debatten på alla sidor. Man ska inte gå i fällan och bara studera skribenter som hade ”rätt”. Duncan sågs av sin samtid som en av de främsta kritikerna av Darwins evolutionslära och den nya förhistoriska arkeologin (Duncan 1860; Snobelen 2001).

Det fanns också otaliga kvinnor som hjälpte män i deras vetenskapliga arbete. Kvinnor som gifte sig med en vetenskapsman, eller var släkt med en sådan, förväntades hjälpa till med att teckna, korrekturläsa och skriva. Det var en officiell hemlighet, och de fick sällan erkänsla. Detta är ett svårutrett fält som borde utforskas bättre. Slutsatsen blir att det fanns kvinnor som skrev om arkeologi på samma sätt som män. De var väl pålästa och deras texter höll samma nivå som samtida manliga arkeologers. Det är emellertid uppenbart att det var relativt få kvinnor som skrev så kallat vetenskapliga texter. Det kan synas bekräfta konventionen att kvinnor inte skrev om forntiden. Exemplen är undantag som bekräftar regeln. Saker och ting är dock mer komplicerade.

Varningsklockan ringer för Ellen Key. Hon skrev i flera ämnen och använde forntiden för att väcka debatt. Varningsklockan ringer ännu högre om man granskar fransyskan Clémence Royers (1830–1902) författarskap. Hon höll som första kvinna föredrag vid en arkeologikongress, i Bryssel 1872 (Nicklasson 2023). Hennes skriftställarskap är svårdefinierbart. Hon brukar ofta enbart nämnas och avfärdas som Darwins egensinniga franska översättare som gjorde att utvecklingsläran missförstods i Frankrike. Hennes texter rymmer dock mycket mer än så. Produktionen omfattade skönlitteratur, antropologi, biologi och arkeologi, ofta blandat och analyserat mot en självbiografisk fond. Gränser mellan genrer och ämnen var oklara. Royer var

Fig. 2. Ellen Key (1849–1926). Fotografi från 1910 av Rudolf Dührkoop. Wikimedia Commons, Public Domain. – Ellen Key (1849–1926). Photograph from 1910 by Rudolf Dührkoop.

emellertid högt respekterad och hennes alster betraktades som god vetenskap.

Keys och Royers genreöverskridande och svårdefinierade skriftställarskap antyder att man måste analysera kvinnors skrivande om arkeologi på nya sätt. Det är dags att vidga vyerna.

Reseskildringar

En av arkeologihistorien sorgligt negligerad, men mycket populär, genre var reseskildringar. Den gav läsare möjlighet att lära känna exotiska länder och platser genom ombud. Fornlämningar och fornfynd tillhörde de mest exotiska märkvärdigheter man kunde se. Förvånansvärt många reseskildringar skrevs av kvinnor, och man kan nästan tala om en kvinnlig genre. Det

är uppenbart att kvinnor använde reseskildringen som form då de ville skriva om vetenskap och seriösa ämnen.

En milstolpe i arkeologins historia var då dansken Christian Jürgensen Thomsen år 1836 publicerade det arkeologiska treperiodsystemet med den välkända uppdelningen i sten-, brons- och järnålder. Systemet ses som den vetenskapliga arkeologins grund. Det gav struktur och grundläggande kronologi. Thomsen och hans samtida hade en etnografisk historiesyn. De var också djupt religiösa och Guds skapelse utvecklades inte. Därför förknippade de systemets stadier med specifika folk som avlöst varandra genom folkvandringar. Det skedde ingen utveckling från ett stadium till nästa. Stenåldern hade burits upp av grönländare, ”lappar”, eller en ej specificerad arktisk stam. Lundaprofessorn Sven Nilsson grälade med Thomsens lärjunge Jens Worsaae huruvida bronsåldern befolkats av fenicier eller danska goter. Järnåldern hade burits upp av historiskt välkända folk som daner och svear. Den etnografiska historiesynen genomsyrade all forskning, men känns numera väldigt främmande. Vi uppfattar historia och förhistoria som ett kontinuum i ständig utveckling utan etnografiska etiketter. Fanns det föregångare?

Den som först insåg hur saker och ting egentligen förhöll sig var fransyskan Léonie d’Aunet (1820–1879) som år 1838 besökte Köpenhamn på väg till Spetsbergen. Det var ett extremt exotiskt resmål och d’Aunet var en mycket ovanlig person. Hon var gift med målaren François-Auguste Biard som hon övertalade att enrollera sig som tecknare på Arktisexpeditionen för att hon skulle kunna följa med som frivillig. Arktis var det allra senaste. Extrem kyla och oändliga ödevidder av snö och is trollband det civiliserade Europa. Sven Nilsson befolkade Skånes stenålder med grönländare och Mary Shelley lät en del av sin roman *Frankenstein* utspelas i Arktis. På vägen till Spetsbergen stannade expeditionen i Köpenhamn och d’Aunet besökte det arkeologiska museet på Rosenborgs slott. Samlingen var ordnad enligt treperiodsystemets principer. d’Aunet drog avancerade slutsatser som borde nämnas i alla arkeologihistoriska översikter. Hon berömde utställningens storlek och tydliga pedagogiska målsättningar. Därefter visade fransyskan att hon förstod treperiodsystemet bättre än Thomsen:

Fig. 3. Léonie d’Aunet (1820–1879). Wikimedia Commons, Public Domain. – Léonie d’Aunet (1820–1879).

> Skandinavernas vapen tillverkades alltid av sten; pilarna, yxorna och knivarna gjordes på samma sätt, och eggarna är mycket väl slipade. Det krävdes en skicklighet som våra dagars arbetare saknar för att kunna tillverka så perfekta vapen med verktyg som också de var gjorda av sten. Den första metall som skandinaverna kom på idén att använda var koppar. I flera århundraden använde man den tillsammans med sten. För att spara på den, eftersom de inte visste hur de skulle utvinna den i riklig mängd ur jorden, lade de bara till en tunn kopparplåt på sina stenyxor för eggen. Senare, men vid en tidpunkt som fortfarande är så avlägsen att det inte går att fastställa datumet, upptäckte de järn och använde det, precis som de först hade gjort med koppar, i små

> mängder för att forma spetsen på pilarna och yxorna.
>
> I avsaknad av historia och till och med autentiska traditioner gör de material som dessa folk använde för att tillverka sina vapen och verktyg det möjligt att följa utvecklingen av deras civilisation steg för steg. Det går att urskilja fyra olika perioder:
> Först den ofullständigt slipade och bearbetade stenen,
> Sedan sten med koppar,
> Koppar och järn,
> Och till sist enbart järn.

Med koppar avsågs brons. d'Aunet noterade också att vilda folks stenredskap uppvisar häpnadsväckande likheter oavsett varifrån de kommer. Redskap från Nordamerika, Grönland och Japan är tillverkade på samma sätt som de från Skandinavien: "Vildar är vildar överallt, precis som barn är barn överallt." (d'Aunet 1854, s. 44f; egen översättning).

Framställningen sammanfattade forskningsläget. Förhistorien går att dela in i perioder efter verktygsmaterial. Alla vilda folks redskap liknar varandra oavsett tid och rum. Därefter bröt d'Aunet ny mark och delade in förhistorien i fyra perioder: Stenålder – sten-/kopparålder, koppar-/järnålder och järnålder – i en glidande kronologi. Periodiseringen byggde på ett utvecklingsperspektiv utan folkvandringar. Inga folk. Inget etnografiskt perspektiv. Bara utveckling. d'Aunets tillvaro var stökig. Efter hemkomsten från Spetsbergen förde hon ett societetsliv i Paris och lärde känna författaren Victor Hugo. De blev älskare, vilket utmynnade i skandal. d'Aunet tvingades tillbringa ett halvår i ett nunnekloster och skilde sig. Hon höll kontakten med Hugo som inspirerades av henne, och han lärde upp henne som författare. Reseminnena från Spetsbergen blev hennes första bok som utgavs år 1854. Därefter skrev hon romaner och dramatik (Lapeyre 2005).

Upptäckten av den äldre stenåldern och darwinismen gjorde att man runt 1860 insåg att människan utvecklas fysiskt och kulturellt. Det etnografiska perspektivet levde dock vidare. Man klassificerade människor i raser, högre och lägre. Folk som hade klättrat högre på utvecklingsstegen ersatte de lägre stående folken i våldsamma möten, en spegling av 1800-talets kolonialism.

d'Aunets teorier är mer avancerade än de som Darwins medarbetare presenterade. Den främste arkeologen, John Lubbock, var en uttalad anhängare av det etnografiska perspektivet. I hans berömda bok *Pre-Historic Times* från 1865 är det raser och folk på olika utvecklingsnivåer som för civilisationen framåt (Lubbock 1865). Det var enkelt för evolutionsmotståndare att påvisa problemen med att kombinera det etnografiska perspektivet med utveckling. Det saknas etnografiska och historiska exempel på folk som utvecklas från en lägre till en högre kulturnivå. Hur vilda stenåldersfolk avancerat till bronskultur var därför en gåta. Historien visade i stället att folk degenererat. Praktexemplet var romarrikets fall då Europa slungades ner i barbari. Först när Lubbock under 1870-talet tonade ner det etnografiska perspektivet till förmån för mer renodlade utvecklingsteorier, lyckades han övertyga. Hade han använt d'Aunets tankar hade han sannolikt lyckats snabbare.

John Lubbock baserade *Pre-Historic Times* på studieresor. År 1863 reste han till Skandinavien för att träffa arkeologer, studera museisamlingar och fornlämningar. Han reste tillsammans med sin fru Ellen Frances Lubbock (1835–1879) och fröken Mary Arbuthnot, två mycket arkeologiintresserade damer. Precis som d'Aunet skrev Ellen Lubbock en vetenskaplig redovisning, lätt förklädd till reseskildring. Sällskapet reste till Stockholm via Hamburg, Köpenhamn och Göteborg. Det var oroliga tider och det stundade krig mellan Preussen, Österrike och Danmark. Sällskapet gjorde en avstickare till Uppsala och beskådade där Uppsala högar. Bror Emil Hildebrand hade grävt ut en av högarna och visade de opublicerade fynden. Därefter återvände sällskapet till Stockholm och Historiska museet:

> The Museum of Northern Antiquities at Stockholm is very rich, and, indeed, is said to contain between 15,000 and 16,000 implements of stone, including axes, wedges, knives, daggers, flakes, hammers, chisels, and objects of many other forms. It was the

> first large collection of stone implements which I had ever seen, and I confess that, till then, I had no idea of the important part played by stone implements in olden times (Lubbock 1864, s. 358).

Lubbock nämner även bronsålderssamlingen med föremål främst från södra Sverige. Hon noterade att bronssakerna var mycket lika föremål från andra delar av Europa. Lubbock var även intresserad av numismatik:

> The collection of early English coins is also very rich, and shows both the extent and nature of the connexion existing between our country and Scandinavia at that period. In the year 1846, there were of the coins of Ethelred, for instance, in the British Museum, 144; at Copenhagen, 180; at Christiania, 110; at Stockholm, 2,254, So, again, of Cnut – in the British Museum, 380; at Copenhagen, 580; at Christiania, 564; at Stockholm, 1,396 (Lubbock 1864, s. 358).

Uppräkningen visar att Lubbock var väl insatt och att hon besatt detaljkunskaper. Det antyder också att hennes läsare, varav många var kvinnor, samlade mynt, törstade efter fakta och var insatta i vetenskaplig metodik. På återvägen till England stannade sällskapet i Köpenhamn och besökte givetvis stadens rika museer. De arkeologiska samlingarna var ännu större än i Stockholm, och om stensakerna noterade Lubbock att:

> no specimen resembling the axes which have been found in the riverdrift gravelbeds of England and France, with remains of the mammoth and other extinct mammalia, appear to have been as yet discovered in Scandinavia (Lubbock 1864, s. 360).

Lubbock skilde fynd från den nyupptäckta äldre stenåldern och den yngre skandinaviska. Detta är anmärkningsvärt eftersom ledande nordiska arkeologer som Worsaae och Nilsson vid denna tid drog likhetstecken mellan paleolitiska fynd från England och Frankrike med danska kökkenmöddingar och skånska torvmossefynd från mesolitisk tid. Lubbock var väl insatt i forskningen och hade studerat fyndplatser och museisamlingar. Hon visste mer än de främsta skandinaviska arkeologerna.

I Jylland guidade professor Steenstrup och visade mesolitiska kökkenmöddingar, en omdebatterad dansk specialitet. Lubbock beskrev deras karaktär som avskrädeshögar och den danska kökkenmöddingkommissionens arbete. Hon skildrade även hur George Busk och hennes man år 1861 besökte Själland och deltog i utgrävningen av en hyddbotten i en kökkenmödding. De mesolitiska fynden var fascinerande och Lubbock ägnade dem flera sidor. Det är uppenbart att hon insåg att stenålderns kronologi var mer komplicerad än den tudelning i paleolitisk och neolitisk stenålder som hennes man arbetade med.

Då sällskapet kom till Århus mottog de nyheter om de allra senaste arkeologiska fynden: ”a very interesting discovery just made near Flensborg, in Slesvig, of a ship, supposed to belong to Roman times, which had been discovered in a peat moss.” Fyndet var det första Nydamskeppet. Lubbocks gjorde en avstickare och träffade utgrävaren Conrad Engelhardt som visade fantastiska fynd av vapen och föremål, en del med runinskrift. Själva båten var nedmonterad och delarna täckta med torv för att långsamt torka. Lubbock poängterade att ”The fact that an almost exact date can be fixed to this vessel and its contents adds greatly to the interest of the discovery.” I en fotnot, uppenbart skriven vid ett senare tillfälle, nämner hon att man hittat ytterligare en båt. Den första brändes under dansk-tyska kriget och Lubbocks berättelse är unik (Lubbock 1864, s. 369ff).

Lubbock besatt omfattande arkeologiska kunskaper och var väl insatt i forskningen. Hennes kommentarer om utgrävningar antyder att hon deltagit i arkeologiska undersökningar. Det är uppenbart att John Lubbock hade stor nytta av sin fru i sitt arkeologiska skriftställarskap. Frågan är inte om, utan snarare hur mycket, hon hjälpte till. Deras bekanta ansåg att John var ytlig och att Ellen var betydligt intelligentare (Gamble 2021, kap. 1).

Lubbocks sällskap, miss Mary Arbuthnot, kunde av allt att döma svenska, givetvis en stor tillgång. Hon följde också med som förkläde åt

Ellen Lubbock då det ansågs opassande att vara ensam kvinna. När sällskapet besökte Stockholm träffade de Sven Nilsson. Han tog givetvis upp sitt favoritämne, fenicierteorin, den feniciska kolonisationen av norra och västra Europa under bronsåldern. John Lubbock var skeptisk och tillbakavisade artigt, men bestämt, idéerna i *Pre-Historic Times*. Fenicier i Skandinavien och Storbritannien var dock så fascinerande att fröken Arbuthnot erbjöd sig att översätta den nyutkomna bronsåldersdelen av *Skandinaviska Nordens ur-invånare* till engelska. Projektet stötte dock på svårigheter. Efter många turer refuserade förläggaren skriften med motiveringen att ingen i England trodde på Nilssons idéer (Nicklasson 2018, s. 191ff).

Sven Nilsson var en färgstark person och figurerar ofta i reseskildringar. Ett exempel är författaren Margaret Howitts (1839–1930) Stockholmsskildring från år 1867 *Ett år hos Fredrika Bremer*. Även Howitt kunde svenska. Hennes mor, Mary, var Fredrika Bremers engelska översättare och hjälpte till att göra svenskan till internationell superstjärna. Det var genom Bremer som Margaret Howitt blev bekant med Sven Nilsson. Bremer brukade bjuda in den gamle professorn och andra lärda herrar till sin salong. Hon kallade dem ”Mina unga gubbar”. Howitt gav ett biografiskt porträtt av Nilsson och beskrev hans pågående bronsåldersforskning:

> Med den fullaste öfvertygelse säger han oss att fenicierna drefvo handel på Sverige, en sak som Englands och äfven andra länders lärde strängeligen förneka. […] Han säger oss vidare att detta folkslag, af hvars handelsfärder vi ännu kunna skönja spåren på många skiljda hafskuster, i dessa länder äfven lemnat outplånliga minnen af sin religion; så t. ex. kan dess soldyrkan, hvilken vi känna genom striden mellan ”Elias och Baals prester på berget Carmel, lätt återfinnas i Wales” och Islands Båltån samt i skottska högländernas Bealteine eller midsommarseldar, hvilka äfven tändas i Sverige (Howitt 1867, s. 78f).

I ett annat forum med lite annat språkbruk och med en manlig författare hade passagen varit en analys av Sven Nilssons forskning. Eftersom boken också gavs ut på engelska kunde en internationell läsekrets ta del av Nilssons teorier (Howitt 1866).

Reseskildringar nedtecknades ursprungligen i dagböcker eller brev som författaren bearbetade och gav ut i bok- eller uppsatsform. Det var självklart långt ifrån alla dagböcker och brev som resulterade i böcker. De flesta kvinnor som gjorde arkeologiska iakttagelser publicerade sig inte. Det försvårar givetvis våra möjligheter att ta del av deras tankar och analyser. Ett stort problem är att kvinnors dagböcker och brev inte arkiverats i samma omfattning som mäns dagböcker och brev. Mängder av handlingar har slängts av den enkla anledningen att författaren var en kvinna utan officiell status som forskare eller vetenskapsman.

Peter Rowley-Conwy har redovisat ett exempel på en opublicerad arkeologisk text av en kvinna. Den återfinns i en dagbok av en avlägsen släkting till honom, Frances Williams Wynn, som besökte Köpenhamn år 1827 och såg den arkeologiska utställningen i Runde Tårn, föregångaren till utställningen på Rosenborgs slott. Beskrivningen av samlingen är den mest utförliga från 1820-talet och ger insikt i Thomsens och andras föreställningar, samt om utställningsteknik och pedagogik. Ytterligare ett exempel är den utmärkta skildring av arkeologikongressen i Köpenhamn 1869 som återfinns i ett av Ida Nilssons brev som jag publicerat (Rowley-Conwy 1984; Nicklasson 2021).

Att kvinnor valde, eller var hänvisade till, reseskildringar som form då de skrev om vetenskap och arkeologi kan ha flera konsekvenser. Eftersom genren inte uppmärksammats som arkeologihistoriskt källmaterial är dock mina tankar hypotetiska. De flesta manliga antikvarier drevs av intresse för hembygden, det egna folkets eller landets historia. Många kvinnliga reseskildrare verkar inte ha ägnat sig åt arkeologi på hemmaplan. Åtminstone publicerade de föga. Detta kan givetvis vara en skenbild. Ellen Lubbock hjälpte sin make, och andra kvinnor kan förstås ha gömt sig bakom sin make eller manliga släktingars skriftställarskap. Det exotiska som drivkraft kan dock vara en nyckel. Kvinnor skrev om vetenskap under liminala

reseupplevelser. Det kan förklara varför relativt få svenskor skrev om svensk arkeologi. De skrev om forntiden då de reste i andra länder. Det kan innebära att mitt fokus på nordisk arkeologi i viss mening kan vara felriktat. Skandinavien var heller inte det mest exotiska resmålet. Kanske fanns det fler kvinnor som skrev om arkeologi bland långresenärer som orientalister och egyptologer. Ett exempel från tidigt 1800-tal är tyskan Wolfardine von Minutolis (1794–1864) reseskildring från Egypten (Minutoli 1826; Stamm 2017). Det är välkänt att många ”tidiga” kvinnliga arkeologer från sent 1800-tal och tidigt 1900-tal verkade i Orienten (se Díaz-Andreu & Sørensen 1998; Cohen & Joukowsky 2004).

Är reseskildringar vetenskaplig litteratur? Ingen torde ifrågasätta att skildringarna av kapten Cooks världsomsegling eller Darwins jordenruntresa är vetenskap. Om man godkänner dessa måste man godkänna d'Aunets resa till Spetsbergen och Lubbocks Skandinavienresa. Vetenskapsmän skrev för en liten krets specialiserade kollegor medan kvinnornas texter generellt är populärare. Det medförde att deras skrifter sannolikt fick större spridning. Det diskvalificerar dem inte som vetenskapliga skribenter eller gör iakttagelser och slutsatser mindre värda.

Skönlitteratur

Key, d'Aunet, Royer och Howitt skrev förutom om arkeologi och reseskildringar även skönlitteratur. Det öppnar för möjligheten att skönlitterära författare kommenterade arkeologi. Många av 1800-talets största författare var kvinnor. Kvinnor var särskilt aktiva som romanförfattare. Romaner kan därför vara ett outforskat arkeologihistoriskt källmaterial. Jag är dock en simpel arkeologihistoriker och behärskar inte litteraturvetenskapliga analysmetoder, om nu sådana vore tillämpliga. Min kunskap om 1800-talets litteratur är dessutom bristfällig. Analysen stannar därför vid ett enda exempel.

En av de stora engelska romanförfattarna är Mary Anne Evans (1819–1880), bättre känd som George Eliot. Hon tog ett manligt författarnamn eftersom det var lättare för en ”man” att bli utgiven och få betalt, samt ännu viktigare, bli tagen på allvar. En kvinnlig författare sågs som mindre seriös och böcker riskerade att recenseras som underhållning. Eliots texter var så ”vetenskapliga” att innan hennes identitet avslöjades trodde många att det var naturforskaren Richard Owen som dolde sig bakom pseudonymen (Courtney 1908, s. 64). Hennes romaner innehåller skarpa analyser och beskrivningar av den viktorianska eran.

Litteraturhistorikern Gillian Beer visade i en banbrytande studie på 1980-talet att Eliot i romanen *Middlemarch,* som utspelar sig på 1830-talet, kommenterade utvecklingsläran (Eliot 1872; Beer 1983). Då romanen publicerades 1871–1872 var diskussionen intensiv. Utvecklingsläran och upptäckten av den äldre stenåldern och människans långa historia utgjorde ett paket radikala idéer och det gick inte att skilja förhistoriker från darwinister (Nicklasson i tryck). Eliot reflekterade inte endast över Darwin, utan även över andra vetenskapsmäns teorier, som geologen Charles Lyell och Darwins bulldogg, Thomas Henry Huxley, bägge engagerade förhistoriker. Det antyder att Eliots text kan innehålla analyser av den nya förhistoriska arkeologin. Att Beer utelämnade denna aspekt beror på att darwinismen, på gott och ont, dominerar vetenskapshistorien. Upptäckten av den äldre stenåldern var emellertid minst lika betydelsefull och kontroversiell.

Det går att hitta flera passager i Beers analys som kan läsas som att Eliot kommenterade den pågående omstöpningen av människans historia. Bokens antihjälte, den knastertorre antikvarien Casaubon, ingår ett olyckligt äktenskap med bokens huvudperson, Dorothea. Hans namn syftar på den gamle antikvarien Isaac Casaubon (1559–1614). Redan det signalerar att han representerar något förlegat. Casaubon samlar och sorterar fragment och fornsaker, men kan inte ge några svar om världens beskaffenhet. Han behöver nyckeln till alla mytologier som dock ständigt undflyr honom. Utan den är han hopplöst vilse. Hans sätt att samla och ordna antikviteter utan mål och mening ställs mot naturforskningens dynamiska sätt att närma sig världen. Då antikvarier godtyckligt klassificerar fragment, visar förhistoriker hur forntidens väv hänger samman och besvarar frågor om människans karaktär och historia. Beers kommentarer kan läsas som

en skoningslös kritik av förlegad textbaserad antikvarianism:

> Casaubon's dry collation of myth, arranged according to the authenticity of their 'period', is set against George Eliot's own rich, manifold, freeranging invocation of diverse mythologies within the book. Casaubon cannot accept the protean nature of myth because renewal and embodiment are beyond his imaginative grasp.

Casaubons antikvariska värld är statisk och saknar verklighetsförankring. Den utvecklas inte och han kan därför inte lära av erfarenhet: ”Imprisoned in his tractate on the Egyptian mysteries, he is incapable of perceiving any relation between the present world and his work.” Han periodiserar människans historia i isolerade fack: ”He sees 'the world's ages as a set of box-like partitions without vital connection'”. Casaubon och de gamla antikvarierna har tappat kontakten med verkligheten: ”Mr Casaubon has lost the sense of mystery which for George Eliot lies in connections and relations. 'Lost among small closets and winding stairs'” (Beer 1983, s. 152ff). Eliot, darwinisterna och förhistorikerna såg i stället människans historia som uppbyggd av dynamiska relationer stadda i ständig utveckling utan godtyckliga fack och lådor.

Skönlitteratur kan uppfattas som motsats till facklitteratur. Skönlitteratur saknar vetenskapliga sanningsanspråk. Författare och läsare vet att det är fiktion. Mot detta kan anföras att många romaner från 1800-talet, som *Middlemarch*, fortfarande läses, älskas och analyseras. Mångdubbelt fler har läst *Middlemarch* än en avhandling om arkeologi, och ingen vetenskaplig text från 1800-talet är lika levande. *Middlemarch* torde därmed ha betytt mycket för synen på vetenskap och arkeologi. Skönlitteratur är en viktig källa för kunskap om flydda tider. Varför skulle inte sådana texter kunna ge inblickar i synen på forntiden? Det vore spännande med litteraturhistoriska analyser om arkeologi i romanform!

En passande hobby för cyklister

Reseskildringar och skönlitteratur är accepterade genrer, om än inte i arkeologihistorisk forskning. Det skulle kanske gå att inlemma dem i den gängse berättelsen om hur stora män med stora idéer skrev stora böcker och skapade arkeologin, kompletterade med en och annan kvinna. Arkeologins historia skulle breddas, men förbli densamma. Saker och ting är dock mer komplicerade. Arkeologi var ett viktigt ämne i texter i svårdefinierade och förgätna genrer.

Ett exempel är cykling. I en artikel diskuterar Rachel Bryant Davies hur cykling under sent 1800-tal blev en uppskattad hobby (Bryant Davies 2020). Cyklar var relativt billiga och personer från såväl arbetar- som medelklass ägnade sig entusiastiskt åt cykling. Cykeln gav frihet. Man lämnade trånga och osunda städer för att utforska landsbygden. Många kvinnor ägnade sig åt cykling, och cykeln blev närmast en symbol för den alltmer högljudda kvinnorörelsen. Cykeln gav möjlighet att lämna hemmet och att upptäcka världen. Bryant Davies anför en uppsats i en engelsk tidskrift, riktad till förespråkare för kvinnoemancipation. Författaren E. J. Erskine, en kvinna, menade att: ”Archaeology is a subject peculiarly adapted to all cyclists”. Att ”arkeologisera” var en underbar och rolig sysselsättning. Författaren vidgick att en del arkeologisk forskning självklart var alltför avancerad för ett vanligt intellekt, men att alla kan förstå grunderna. Vid denna tid hade arkeologin professionaliserats och fjärmats sunt förnuft. Förutom funderingar om arkeologiämnets karaktär gav Erskine praktiska råd om hur arkeologiserande damer borde klä sig och ta sig fram på cykel.

Kombinationen arkeologi-cykling-kvinnoemancipation kan synas underlig och har inte uppmärksammats arkeologihistoriskt. Faktum är att den är logisk. Förhistorisk arkeologi är en radikal vetenskap med stark politisk och social laddning. Ämnet har en utopisk sida där forntiden utmålas som en ideal- eller motbild till rådande samhällsförhållanden. Förhistorisk arkeologi är också, precis som cykling, modern. Kunskap om forntiden och människan skulle baseras på vetenskap och inte på religion eller tradition. Cykeln, den mekaniska vetenskapens

underverk, befriade människan från traditionella könsroller och levnadssätt, och den förhistoriska arkeologin hade samma målsättningar.

Kvinnliga ”arkeologiserande” cyklister öppnar för en förgäten genre av guideböcker för cyklister och stadsbor på utflykt. De vetenskapliga ambitionerna var inte de högsta, men de kvinnliga författarna strävade givetvis efter att presentera en vetenskapligt korrekt bild av fornlämningar och märkvärdigheter. Deras beskrivningar populariserade arkeologin. En slutsats, som inte är häpnadsväckande, men som får oöverblickbara konsekvenser, är att arkeologi betytt olika saker för olika människor under olika tider. Varför är väl påläsa ”arkeologiserande” kvinnor som inventerar fornlämningar på cykel inte en del av arkeologins historia när manliga antikvarier som gjorde samma sak till fots är det?

Det finns andra lika förgätna genrer där kvinnor skrivit om forntiden. Bryant Davies nämner även hur forntiden användes i barnuppfostran, som till exempel barnkammarteater och barnböcker. Många kreatörer var kvinnor. Alstren visar att det fanns kvinnor som slukade arkeologisk och historisk litteratur och klarade av att omformulera innehållet. Populärvetenskap framhålls i arkeologihistoriska översikter som viktig. Fokus ligger på det framväxande museiväsendet och manliga museimän. Varför är dessa en del av arkeologins historia men inte de kvinnor som populariserade arkeologi på andra sätt? Återigen har man dragit en godtycklig gräns mellan vad som är vetenskapshistoria och vad som inte är det. Att marginalisera och utelämna ”udda” genrer marginaliserar givetvis också de kvinnor som skrev om arkeologi på ”udda” sätt. Det leder till slutsatsen att arkeologins historia skrivs utifrån ett alltför snävt perspektiv. Endast ”godkända” texter och genrer får åberopas som källmaterial. Texter och genrer måste ha en viss form, publiceras i vissa kontexter och ansluta till ett vedertaget språkbruk för att anses handla om arkeologi. Godkända genrer, kontexter och språkbruk är manliga. Kvinnor använde andra genrer, kontexter och uttryckssätt. De texter, författare och genrer vi godkänt som arkeologihistoriskt källmaterial är en godtycklig konvention. Arkeologihistoria beskriver inte arkeologins historia.

Welinder och Montelius

Stig Welinders åsikt att ytterst få kvinnor skrev om arkeologi innan år 1900 är uppenbart fel. Hur hamnade Welinder där? Huvudskälet är att han följde vedertagna konventioner. Welinders sagesman var Oscar Montelius och han borde ha vetat bättre än att använda en sådan källa. Montelius tillhörde den första generationen darwinister. Dessa hade insett att det bara var män som utvecklades. Det var som bekant endast män som sysslade med konstruktiva ting som krig och mammutjakt. Det var sådant som testade *the survival of the fittest* och som förde utvecklingen framåt. Kvinnliga sysslor som barnafödande, städning, broderi och matlagning testade inte *the survival of the fittest* och hade inte med utveckling att göra. Det var verksamheter som skötte sig själva, särskilt för manliga medlemmar av överklassen som Darwin och Montelius. Slutsatsen blev att kvinnor inte utvecklades och att det i Montelius, högst vetenskapliga föreställningsvärld, var otänkbart att kvinnor kunde ägna sig åt något så avancerat som arkeologi.

Mot detta kan man anföra att Montelius var engagerad för ökade kvinnliga rättigheter och såg positivt på kvinnors förmåga. Egentligen var det tvärtom. Hans engagemang avslöjar hans darwinistiska och patriarkala synsätt. Kvinnor måste utbildas och uppfostras innan de kan ta ansvarsfulla beslut och bli dugliga samhällsmedborgare. Först när Montelius skolat upp sina kvinnliga assistenter kunde de ägna sig åt arkeologi, men bara på underordnade poster och under hans överinseende. Det var emancipation på överklassens villkor, välgörenhet och upplysning. Människor som inte utvecklas saknar per definition historia och ryms inte i arkeologins historia. Montelius osynliggjorde alla de kvinnor som, han mycket väl visste, ägnade sig åt arkeologi. Welinder ger bildbevis för detta då han återger en satirteckning av Carl Hellström från 1869 av en stilig ung Montelius omgiven av trånande damer (Welinder 2006, s. 88). Om man byter glasögon ser man att damerna trånade efter arkeologi minst lika mycket som efter Montelius. Welinder borde ha identifierat damerna och kartlagt deras arkeologiska engagemang. Satiren visar att det var fler kvinnor än män som trånade efter arkeologi på 1800-talet.

Konventioner gör oss blinda för hur saker och ting egentligen förhåller sig.

Darwin i all ära, men är det inte dags att vi släpper in modernare teorier i arkeologihistorisk forskning?

Att jaga enhörningar

Jag har visat att det fanns många kvinnor som skrev om arkeologi under 1800-talet, att deras texter höll hög vetenskaplig nivå, spreds och lästes. Mina exempel är givetvis otillräckliga, och det kommer att krävas mycket arbete innan vi hittat alla kvinnor som skrev om forntiden och analyserat deras texter. Oavsett detta är det hög tid att de får en plats i arkeologins historia. De är inte kuriosa i arkeologihistoriens gränsmarker, utan bidrog väsentligt till ämnet. Det behövs ingen större fantasi för att inse att detta får konsekvenser. Om vi missat upp emot hälften av det som skrevs om arkeologi under 1800-talet är det uppenbart att vi har väldigt dimmiga begrepp om vårt ämnes historia. Handböcker och översikter innehåller, om inte rent nonsens, åtminstone en grovt felaktig bild. De presenterar en myt om stora män med stora idéer som skrev stora böcker, byggd på godtyckliga konventioner om vad som var arkeologi, vetenskap, arkeologi- och vetenskapshistoria. Konventioner som upprepats och befästs utan att ifrågasättas alldeles för länge.

Det har krävts mycket arbete att ”jaga enhörningar” för att hitta mina ovan refererade exempel. Jag har läst mängder med bortglömda reseskildringar och obskyra arkivhandlingar. Det har varit ännu svårare att komma till insikt om att både män och kvinnor skrev om arkeologi, om än på olika sätt. Arkeologihistorisk forskning kan befinna sig i samma situation som litteraturhistorien gjorde för några decennier sedan. Då bestod 1800-talets litteratur av manliga giganter, såsom Geijer, Tegnér, Stagnelius, Almqvist och Strindberg. Till och med världsstjärnan Fredrika Bremer var bortglömd. Genom riktade forskningsinsatser uppdagades det ena kvinnliga författarskapet efter det andra. Texterna låg på minst samma nivå som de manliga giganternas. De kvinnliga författarna var välkända för sin samtid, lästes och kommenterades. De glömdes aktivt bort av litteraturhistorien som premierade manliga författarskap. Arkeologihistorisk forskning har på samma sätt valt att glömma och förtränga. Det är hög tid för en arkeologihistoria som fokuserar på vad som egentligen hände och inte slentrianmässigt upprepar felaktiga konventioner.

Forskningen har finansierats av Berit Wallenbergs stiftelse.

Referenser

Arwill-Nordbladh, E., 2005. *Genusforskning inom arkeologin*. Stockholm.

d'Aunet, L., 1854. *Voyage d'une femme au Spitzberg*. Paris.

Baudou, E., 2004. *Den nordiska arkeologin: Historia och tolkningar*. Stockholm.

Beaufort, L. C., 1828. An Essay upon the State of Architecture and Antiquities, previous to the Landing of the Anglo-Normans in Ireland. *Transactions of the Royal Irish Academy*, vol. XV:101–241.

Beer, G., 1983. *Darwin's plots: Evolutionary narrative in Darwin, George Eliot, and nineteenth-century fiction*. London.

Brag, E. C., 1870. De nyaste forskningarne rörande den skandinaviska odlingens ursprung. *Framtiden Tidskrift för fosterländsk odling*, 3:e årg.:117–159.

Bryant Davies, R., 2020. 'A subject which is peculiarly adapted to all cyclists': Popular Understanding of Classical Archaeology in the Nineteenth-Century Press. Lightman B. & Bennett, Z (eds.). *Victorian Culture and the Origin of Disciplines*. New York.

Cohen, G. M., & Joukowsky, M. S. (eds). 2004. *Breaking ground: pioneering women archaeologists*. Ann Arbor.

Courtney, W. P., 1908. *The Secrets of Our National Literature: Chapters in the History of the Anonymous and Pseudonymous Writings of our Countrymen*. London.

Díaz-Andreu, M. & Stig Sørensen, M. L. (eds.). 1998. *Excavating women: A history of women in European archaeology*. London.

Duncan, I. W., 1860. *Pre-Adamite Man, Or, The Story of Our Old Planet and Its Inhabitants: Told by Scripture & Science*. Edinburgh.

Eliot, G., 1871–1872. *Middlemarch*. Edinburgh/London.

Elsdon, S. M., 2004. *Christian Maclagan: Stirling's Formidable Lady Antiquary*. Balgavies.

Gamble, C., 2021. *Making Deep History: Zeal, Perseverance, and the Time Revolution of 1859*. Oxford.

Howitt, M., 1866. *Twelve Months with Fredrika Bremer in Sweden*. London.

– 1867. *Ett år hos Fredrika Bremer*. Stockholm.

Kaliff, A., 2020. *Zsófia Torma och civilisationens vagga: En kvinnlig arkeologipionjär och hennes upptäckter*. Stockholm.

Key, E., 1888. *Från människosläktets barndom*. Stockholm.
Lapeyre, F., 2005. *Léonie d'Aunet: L'autre passion de Victor Hugo*. Paris.
Lubbock, E. F., 1864. The Ancient Shell-Mounds of Denmark. Galton, F. (ed.). *Vacation Tourists and Notes of Travel in 1862–3*. London.
Lubbock J., 1865. *Pre-historic times, as Illustrated by Ancient Remains, and the Manners and Customs of Modern Savages*. London.
– 1869. *Menniskans urtillstånd eller den för-historiska tiden belyst genom fornlemningarne och seder och bruk hos nutidens vildar*. Stockholm.
von Minutoli, W., 1826. *Mes souvenirs d'Égypte* I–II. Paris.
Nicklasson, P., 2011. *Att aldrig vandra vill: Johan Haquin Wallman Sveriges förste arkeolog*. Lund.
– 2014a. Kvinnliga pionjärer i eller utanför arkeologin: Eva Brag och Ida Nilsson. *Fornvännen* 109:127–138.
– 2014b. Sven Nilssons kvinnliga korrespondenter. *Fornvännen* 109:207–214.
– 2015. *Baronens tårar: Arkeologi och passion i Götiska förbundet*. Lund.
– 2018. *Från Stonehenge till Hagbards galge: Om Sven Nilsson bronsålder och fenicier*. Lund.
– 2021. Ida Nilsson vid Arkeologkongressen i Köpenhamn 1869. *Fornvännen* 116:129–144.
– 2023. Kvinnor i eller utanför arkeologin: Kongresserna i förhistorisk arkeologi och antropologi 1867–1906. *Fornvännen* 118:170–187.
– i tryck, *Från Forntid till förhistoria: Om Sven Nilsson och arkeologkongresserna*.
Rowley-Conwy, P., 1984. C. J. Thomsen and the Three Age System: A Contemporary Document. *Antiquity* 58:29–131.
Snobelen, S. D., 2001. Of Stones, Men and Angels: The Competing Myth of Isabelle Duncan's *Pre-Adamite Man* (1860). *Studies in History and Philosophy of Science*, vol. 32:50–104.
Stamm, U., 2017. A German Expedition to Egypt in 1821: Between Scientific Endeavor and Literary Vivification. *European Romantic Review* 28(1):65–80.
Vikström, E., 2021. *Skapandet av den nya människan: Eugenik och pedagogik i Ellen Keys författarskap*. Örebro.
Welinder, S., 2006. Fornvännen och de första kvinnliga arkeologerna. *Fornvännen* 101, s. 85–94.

Summary

In textbooks on the history of archaeology the common belief is that there very few female archaeologists during the 19th century. The history of archaeology is the history of great men with great ideas. The most prestigious way to contribute to science and archaeology is to write books presenting these ideas. Common knowledge says that no woman wrote a significant text on archaeology well into the 20th century, when women were allowed to study at universities and pursue a professional career as archaeologists.

The arguments are weak. Archaeology was not an academic discipline even for men. The archaeological literature was small and quite possible to master through self-study. Although women were not allowed in universities, they could achieve a high level of education through private teachers or by inviting scientists and scholars to their salons. Women were involved in and even dominated several cultural fields such as literature, music and arts, areas overlapping to antiquarian studies. Therefore the almost complete lack of females engaged in the study of antiquity is somewhat surprising. I have written about women who were active in archaeology. But did they contribute in the most prestigious way, with ground-breaking texts? I search for texts from all over Europe, but most of my examples concern Swedish and Nordic archaeology.

There are a small number of female authors from the 19th century who published books on archaeology in the same way as male antiquarians and archaeologists. They could be seen as exceptions confirming an almost total male dominance. Some of the less well known of these pioneers, such as the swede Ellen Key, wrote on ground-breaking subjects such as food preparation and cooking during prehistory. These were female fields of occupation, not deemed significant by upper class male archaeologists, who had their daily meals served by magic and deemed such activities not worthy of scientific attention.

Most females published and commented on archaeology in other ways. Many females who

wrote about science and archaeology masked their texts as travelogues. Female authors commented on museums, ancient monuments and ongoing excavations. One example is the French author Léonie d'Aunet who visited Copenhagen in 1838 and commented on the new Three Age System with more insight than the inventor Christian Thomsen. Instead of viewing the familiar stages, Stone, Bronze and Iron as signs of invading tribes, such as goths and danes, D'Aunet envisioned an incrementally developing scheme between stages, where materials slowly were replaced. This is much more in accordance with modern views, than the views of contemporary masculine antiquarians.

Another way to mask scientific writing was to comment on discoveries and ideas in fiction. I give one such example in George Eliot's (Mary Ann Evans) *Middlemarch* there Eliot explores the new world-view constructed by prehistorians and Darwinists, the death-knoll for outdated antiquarians.

Women also wrote on archaeology in forgotten genres and in genres we see as insignificant for the study of archaeology. One such genre is guide books for bicyclists. Cycling became a widespread hobby among females in the closing 19th century. The bicycle was seen a symbol for feminist struggle. Females used bicycles to visit ancient monuments and study the past. Other genres which should be studied is children books and children's plays, often written by females. Of course these works present popular science, but the authors spread knowledge about antiquity and ancient history. They read and commented on research in their popularisation effort. And why should male popularisators, such as museum workers, be a part of the history of archaeology, while females are omitted?

It should be noted that many of my results are of preliminary. It takes a lot of work to search for females who wrote about archaeology. I have found their texts in obscure archives and books that has never been used in the study of the history of archaeology. I have done many discoveries by chance. There must be many more texts on archaeology by female authors yet to be discovered. However preliminary, the results show that there were a great number of intelligent women who wrote advanced text about antiquity during the 19th century. Their texts were read, spread and appreciated by their contemporaneous, but forgotten when the history of archaeology was constructed in the late 19th century and since then more or less repeated into the present. Perhaps there were as many women as men who wrote on antiquity?

It does not take much imagination to realize that this have consequences. If we have missed perhaps half of the texts written on archaeology in the 19th century, it is obvious we have very hazy ideas of the history of our discipline. Textbooks contain, if not pure nonsense, at least a grossly inaccurate picture of how archaeology was formed. They present a myth of great men with great ideas who wrote great books based on arbitrary conventions about what is archaeology, science, history of archaeology and history of science. Conventions that have been repeated and reinforced without being questioned for far too long.